

فصل نامه‌ی داروهای گیاهی

Journal homepage: www.ojs.iaushk.ac.ir

اتنوبوتانی گیاهان دارویی توسط مردم مبارکه (اصفهان)

شاهین مردانی نژاد*، منصوره وزیرپور

دانشکده علوم پایه و فنی مهندسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مبارکه، اصفهان، ایران؛

* مسئول مکاتبات (E-mail: shmandaninezhad@mau.ac.ir)

شناسه مقاله	چکیده
تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۰۷/۲۰ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۱/۰۴/۰۳ نوع مقاله: اتنوبوتانی کوتاه موضوع: اتنوفارماکولوژی-اتنوبوتانی	<p>مقدمه و هدف: از گذشته های دور طب سنتی با فرهنگ مردم آمیخته است و جنبه های مختلفی از درمان را به خود اختصاص داده است و در حال حاضر میزان استفاده از این شیوه بستگی به شناخت و باور مردم دارد. روش تحقیق: این تحقیق در این راستا به جهت آگاهی از اولویت های کاربرد گیاهان دارویی در منطقه مبارکه انجام شد.</p> <p>نتایج و بحث: نتایج نشان داد بیشترین کاربرد این گیاهان در زمینه رفع مشکلات گوارشی با فراوانی ۱۷ درصد بود. به طوری که از ۲۶ کاربرد در این زمینه، ۵۳ گونه استفاده می گردید که ۲۰ گونه جهت رفع اسهال استفاده می شد. فراوانی کاربرد گیاهان موثر بر پوست و مو در حدود ۱۴ درصد بود، به طوری که از ۲۲ کاربرد در این زمینه، ۳۲ گونه استفاده می شد که ۸ گونه جهت رفع جوشهای صورت استفاده می گردید. فراوانی کاربرد به عنوان ضد التهاب و عفونت در حدود ۱۱ درصد بود. به طوری که از ۲۲ کاربرد در این زمینه، ۳۵ گونه استفاده می گردید که ۱۲ گونه جهت سرماخوردگی استفاده می شد. فراوانی کاربرد موثر بر دستگاه گردش خون ۹ درصد بود. از ۱۵ کاربرد در این زمینه، ۳۳ گونه استفاده می گردید که ۸ گونه جهت کاهش چربی خون استفاده می شد. فراوانی کاربرد گیاهان موثر بر تسکین درد و سیستم کلیه و ادراری به ترتیب ۸ درصد بود. از ۱۳ کاربرد در زمینه سیستم ادراری، ۳۲ گونه استفاده می شد که ۱۲ گونه جهت دفع سنگ کلیه استفاده می شد. فراوانی کاربرد گیاهان موثر بر رفع مشکلات غدد و متابولیسم، مشکلات عصبی و مشکلات تنفسی به ترتیب ۷، ۶ و ۵ درصد بود. همچنین گیاهان دارویی مؤثر بر رفع مشکلات دهان و دندان و مشکلات عضلانی به ترتیب ۳ و ۲ درصد بود.</p> <p>توصیه کاربردی/صنعتی: بررسی ها نشان داد، بیشترین کاربرد گیاهان دارویی در منطقه در زمینه رفع مشکلات گوارشی می باشد که علت این مسئله قابل تأمل و پیگیری است. همچنین آگاهی از این کاربردها می تواند خط مشی برای دست یابی به کاربردهای دارویی جدید این گیاهان که در منابع موجود گزارش نشده نیز باشد.</p>

۱. مقدمه

از درمان را به خود اختصاص داده است و در حال حاضر میزان استفاده از این شیوه بستگی به شناخت و باور مردم دارد. بیشتر مردم برای درمان دردهای ساده و شناخته شده مانند دل درد، سردرد، سرماخوردگی و غیره توسط گیاهان دارویی، خود درمانی می کنند. ولی برای درمان دردهای مشکل و ناشناخته به پزشک و یا

در بسیاری از نقاط جهان به ویژه نقاط دور افتاده و مکان هایی که به پزشک و دارو دسترسی نیست، مردم از طب خانگی و درمان های عامیانه استفاده می کنند. این روش های درمانی طی قرن ها سینه به سینه از پدران به فرزندان انتقال یافته است. از گذشته های دور طب سنتی با فرهنگ مردم آمیخته است و جنبه های مختلفی

درصد قابل توجهی از افراد طبقات ثروتمند، متوسط و فقیر جامعه از گیاهان دارویی استفاده نموده اند و فقط ۱۱ درصد افراد این طبقات نسبت به استفاده از این ترکیبات تمایلی نشان ندادند. علی‌رغم وجود علاقه مندی افراد در طبقات ثروتمند، متوسط و ضعیف، مسائلی چون گرانی و غیر بهداشتی بودن محصولات عرضه شده در عطاری ها افراد را با محدودیت مصرف مواجه ساخته است به طوری که ۴/۴۵ درصد افراد جامعه تحقیق محصولات دارویی مذکور را تنها بین ۲ تا ۳ بار در طول سال مورد استفاده قرار داده اند. بیشترین میزان مصرف گیاهان دارویی بین طبقه متوسط و کمترین درصد مصرف در طبقه فقیرگزارش شد (باقری، ۱۳۸۴).

در چند سال اخیر پژوهشگران کشور مطالعاتی را در زمینه شناسایی، معرفی و نحوه ی مصرف گیاهان دارویی و معطر مناطق مختلف انجام داده اند که به برخی اشاره می گردد: در تحقیقی که در زمینه جمع آوری و بررسی منتخبی از گیاهان شهرستان کاشان انجام گرفت، نتایج نشان داد که تعداد زیادی از این گیاهان در زمینه گوارشی و تنفسی مورد استفاده قرار می گرفتند و برخی از این گیاهان از ارزش اقتصادی بالایی برخوردارند (سجادی و هم-کاران، ۱۳۹۰). در یک مطالعه دیگر (ایران منش و هم‌کاران، ۱۳۸۹) اتنوبوتانی گیاهان دارویی منطقه سیستان مورد بررسی قرار گرفت و مشخص شد که ۳۰ گونه دارویی دارای بیشترین مصرف را توسط مردم سیستان دارند به طوری که مهمترین موارد مصرف شامل مدر، مقوی معده، التیام دهنده زخم ها، ضد تب و درد می باشند. در مطالعه مقدماتی گونه های گیاهی دارویی شهرستان کازرون در استان فارس، ۹۰ گونه به عنوان گیاه دارویی معرفی شدند که بیشترین گونه ها متعلق به نعنایان گزارش شد (دولت‌خواهی و هم‌کاران، ۱۳۸۹). در بررسی اتنوبوتانی و گیاهان مورد مصرف توسط مردم ترکمن در استان‌های گلستان و خراسان در حدود ۱۲۰ گونه گیاه دارویی معرفی شدند که به کاربردهای ۸۳ گونه با بیش از ۳ تکرار مصرف آن ها تأکید شده است (Ghorbani, 2003).

در بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی استان کهگیلویه و بویراحمد در حدود ۱۳۸ گونه گیاهی در قالب ۵۲ تیره به طور سنتی معرفی شدند که بیشترین کاربرد به ترتیب در در زمینه اختلالات گوارشی، متابولیکی و سیستم تنفسی گزارش شده است

طیب خانواده روی می آورند و مسلماً در جاهای دور افتاده که به پزشک دسترسی نیست و یا دستیابی مشکل است، مردم بیشتر به طیب محلی روی می آورند و برای معالجه از آن‌ها استمداد می طلبند که در بین این افراد کسانی هم یافت می شوند که برای سودجویی با شناخت جزئی از گیاهان دارویی و طب سنتی دست به معالجاتی می زنند که برای بیمار زیان‌بخش است و خطرات جدی در بردارد (خدادادی، ۱۳۷۶). در سال‌های اخیر توجه و علاقه زیادی به صورت علمی در مورد نقش‌های اساسی که گیاهان در بسیاری از فرهنگ‌ها بازی می‌کنند، ایجاد گردیده است که می‌توان آن را آغازی بر علم اتنوبوتانی و گیاه درمانی نوین (فیتوتراپی) دانست.

در حال حاضر ثبت و ذخیره بازمانده های فرهنگ استفاده از گیاهان به‌ویژه طب سنتی و گیاهان دارویی بسیار مهم می باشد. به-علاوه امروزه در میان عموم آگاهی بیشتری نسبت به داروهای طبیعی وجود دارد و مطالعات زیادی در این زمینه در دست اجرا می باشد تا نیازها و تقاضای بازار را برآورده سازند. در سال‌های اخیر فروش داروهای گیاهی در کشورهای صنعتی افزایش یافته است. در همین راستا عواملی که سبب تشدید این افزایش و علاقه به داروهای گیاهی می شوند شامل ظهور بیماری‌های جدید و ناراحتی‌هایی که هنوز برای آن‌ها درمان مناسبی یافت نشده و این باور که داروهای گیاهی نسبت به داروهای مرسوم بی ضرر هستند. این ایده که آن-چه که طبیعی است می تواند خوب باشد و توجه ویژه ای که فعالیت‌ها و تحقیقات اکولوژیک نسبت به داروهای گیاهی در کشورهای غربی دارند. به علاوه مطالعات اتنوبوتانیکی در کشورهای صنعتی نیز بسیار ضروری می باشد زیرا در چند نسل گذشته بخش قابل ملاحظه ای از دانش سنتی در این زمینه در حال نابودی است. مناطق روستایی نیز از لحاظ جمعیتی کاهش یافته و مردمی که در روستاها می‌مانند فرهنگ مدرن را بیشتر می پذیرند (قربانی، ۱۳۸۳).

تحقیقات چندانی در خصوص کاربرد گیاهان دارویی در منطقه مورد مطالعه (مبارکه) گزارش نشده است با این وجود تحقیقات انجام شده در استان اصفهان کم است. در یک بررسی دیگر، نتایج مطالعه رویکرد زنان شهر اصفهان به استفاده از طب سنتی نشان داد

موقعیت آب و هوایی آن نیز به نوع بیابانی شناخته می شود (شهرداری مبارکه و سازمان گیاتشناسی، ۱۳۷۶).

این تحقیق با هدف آشنایی به فرهنگ استفاده سنتی از گیاهان دارویی محلی جهت معالجه بیماری‌ها و همچنین آشنایی با اولویت‌های مصرف گیاهان دارویی و کاربردهای محلی آن‌ها توسط مردم منطقه مبارکه به مرحله اجرا درآمد. در این تحقیق سعی شد کاربردهای محلی با منابع موجود مورد بررسی قرار گیرد و کاربردهایی که با منابع همخوانی نداشته یا جدید می باشند گزارش گردد.

۲. روش مطالعه

این پژوهش به روش پرس‌شنامه ای در خصوص جمع آوری اطلاعات ساکنین شهری و روستایی منطقه مبارکه در مورد طب سنتی اجرا شد. روش نمونه‌گیری به صورت خوشه‌ای دو مرحله‌ای که در هر شهر و روستا یک نمونه‌گیری ساده تقسیم به نسبت انجام گرفت (گنجی و گنجی، ۱۳۸۲). به دلیل گستردگی طرح و محدودیت هزینه‌ها بیش از یک درصد خانوارهای محدوده اجرا (از مجموع ۲۳۵۵۰ خانوار)، پرسش‌نامه توزیع شد. به این ترتیب ۲۳۸ پرسش‌نامه که برحسب سهمیه شهرنشینی در حدود ۱۶۵ پرسش‌نامه در نقاط شهری و ۷۳ پرسش‌نامه در ۱۰ منطقه روستایی به نسبت سهم هر قسمت توزیع شد. در نهایت گیاهان برای شناسایی و رده‌بندی علمی به مرکز هرباریوم بخش گیاه شناسی منابع طبیعی استان اصفهان منتقل گردیدند. با استفاده از کتب فلور و منابع معتبر (اسدی و هم‌کاران، ۱۳۸۷-۱۳۶۷؛ قهرمان، ۱۳۸۱-۱۳۵۴؛ قهرمان، ۱۳۷۳-۱۳۶۹؛ مبین، ۱۳۵۸-۱۳۵۴؛ مظفریان، ۱۳۸۳؛ میرحیدر، ۱۳۷۳-۱۳۷۲؛ Reching 1963-1988) مورد شناسایی قرار گرفتند. همچنین از برخی منابع مربوط به گیاهان دارویی (زرگری، ۱۳۷۴-۱۳۴۷؛ قاسمی پیربلوطی، ۱۳۸۹؛ دوازده امامی، ۱۳۸۲؛ دینی، ۱۳۸۴؛ صالحی، ۱۳۸۵؛ صمصام شریعت، ۱۳۸۵) جهت مقایسه نتایج اتنوبوتانی این مطالعه با آن‌ها استفاده شد.

(Mosaddegh et al., 2012). بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی مورد استفاده توسط مردم استان چهارمحال و بختیاری نشان داد که در حدود ۶۰ گونه متعلق به ۲۳ تیره بیشترین مصرف را توسط اهالی بومی دارد که موارد استفاده تعدادی از گونه‌ها به خصوص گونه‌های انحصاری (اندمیک) در منابع طب سنتی موجود نمی باشد (Ghasemi Pirbalouti, 2009). نتایج تحقیقات قاسمی پیربلوطی و هم‌کاران (Ghasemi Pirbalouti et al., 2013) در خصوص مطالعه اتنوبوتانی گیاهان مورد استفاده توسط مردم دهلران و آبدانان استان ایلام نشان داد که ۱۲۲ گونه گیاهی مورد مصارف مختلف از جمله دارویی، دام‌پزشکی سنتی، ادویه و سبزیجات قرار می‌گیرند.

شهرستان مبارکه از سوی شمال به شهرستان فلاورجان، از باختر به شهرستان لنجان و استان چهارمحال و بختیاری، از خاور به شهرستان شهرضا و از جنوب به استان چهارمحال و بختیاری و شهرستان شهرضا محدود است. شهر مبارکه، مرکز شهرستان مبارکه، با پهناهی حدود یک هزار و ۸۰۰ هکتار، در باختر استان اصفهان، در ۳۲ درجه و ۲۱ دقیقه، پهناهی شمالی و ۵۱ درجه و ۳۰ دقیقه درازای خاوری نسبت به نیمروز گرینویچ قرار دارد. بیش‌ترین درجه حرارت، در تابستان‌ها ۳۶-۳۹ درجه بالای صفر و کمترین آن، در زمستان‌ها ۷-۹ درجه زیر صفر بوده است. بارش باران سالانه مبارکه به ۱۵۰ میلی‌متر می‌رسد. رشته‌کوه‌ها، ناهمواری‌ها و آب و هوا از جمله عواملی هستند که موجب تغییر پوشش گیاهی منطقه شده‌اند. از نظر وضعیت آب و هوایی، بر اساس روش تقسیم بندی کوپن بخش عمده شهرستان دارای اقلیم خشک و خنک با تابستان‌های خشک است.

حوزه بندی پوشش گیاهی منطقه مبارکه به مناطق زراعی و باغات و استپی رویش بوته‌ها قالب می‌باشد تقسیم می‌شود. منطقه فاقد پوشش جنگلی است و در قسمت استپی رویش بوته‌ها غالب بوده، گیاهان آن یک ساله و برخی از آن‌ها پیاز دارند و به مقدار کم گونه‌های علفی در حوالی اراضی زراعی دیده می‌شود. مراتع ژئوتانیک در طبقه مراتع نیمه بیابانی و استپی قرار می‌گیرند. این‌گونه مراتع جزء مراتع قشلاقی محسوب و از نظر درجه بندی و میزان تولید در طبقه متوسط تا فقیر قرار گرفته و

جدول ۱. فهرست گیاهان دارویی موثر بر رفع مشکلات دستگاه گوارش به تفکیک اثر گذاری

اثرگذاری	نام علمی گیاه	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	فرم رویشی	اندام مورد استفاده	ارتفاع
ضد اسهال	<i>Sisymbrium irio</i> L.	خاکبچی، خاکشیر	خاکشی	Brassicaceae	یک تا دو ساله	دانه - اندام هوایی	۱۶۵۹
	<i>Thymus daenensis</i> celak.	اوشوم، آفشن	آویشن	Lamiaceae	چند ساله	برگ و سرشاخه	۱۷۲۲
	<i>Achillea santolina</i>	گل برنجاس - زردی	بومادران	Asteraceae	چند ساله	سرشاخه گلدار	۱۶۸۴
	<i>Chamomilla recutita</i> L.	بابونه	بابونه	Asteraceae	دو ساله	گل	۱۶۹۰
	<i>Cydonia oblonga</i> Mill.	به	به	Rosaceae	درختی	میوه	۱۶۵۹
	* <i>Cuminum cyminum</i> L.	زیره سبز	زیره سبز	Apiaceae	دو ساله	میوه (دانه)	۱۶۸۰
	* <i>Allium cepa</i> L.	پیاز	پیاز	Alliaceae	دو ساله	اندام هوایی - پیاز	۱۶۷۵
	* <i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	سنجد	سنجد	Elaeagnaceae	درختی	برگ - میوه	۱۶۷۱
	<i>Mentha pulegium</i> L.	پونه - پودونه	پونه	Lamiaceae	چند ساله	اندام هوایی - برگ	۱۶۷۴
	* <i>Viola tricolor</i> L.	بنفشه	بنفشه	Violaceae	یک یا دو ساله	گل - کل گیاه	۱۶۷۰
	<i>Rumex crispus</i> L.	ترشک	ترشک	Polygonaceae	چند ساله	برگ	۱۶۶۸
	<i>Punica granatum</i> L.	انار	انار	Punicaceae	درختچه	گل	۱۶۷۸
	<i>Plantago lanceolata</i> Soejarto	کاردی، بارتنگ	بارهنگ	Plantaginaceae	چند ساله	ریشه، برگ، دانه	۱۶۷۱
	<i>Ocimum basilicum</i> L.	ریحون	ریحان	Lamiaceae	یک ساله	اندام هوایی	۱۶۷۴
عطاری	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	بادیان	رازیانه	Apiaceae	دو ساله	میوه	
عطاری	<i>Rhus coriaria</i> L.	سماق	سماق	Anacardiaceae	درختچه	میوه	
عطاری	<i>Cornus mas</i> L.	زغال اخته	زغال اخته	Cornaceae	درختچه	میوه	
عطاری	<i>Urtica dioica</i> L.	گزنه	گزنه	Urticaceae	چند ساله	برگ	
عطاری	<i>Salix aegyptiaca</i> L.	بید مشک	بید مشک	Salicaceae	درختی	جوانه گلدار	
	<i>Coriandrum sativum</i> L.	گشنیز	گشنیز	Apiaceae	یک ساله	اندام هوایی	۱۶۷۴
تقویت معده	<i>Thymus daenensis</i> celak.	اوشوم، آفشن	آویشن	Lamiaceae	چند ساله	برگ و سرشاخه	۱۷۲۲
	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	ریشه مجو	شیرین بیان	Papilionaceae	چند ساله	ریشه	۱۶۶۹
	<i>Mentha spicata</i> L.	نعنا	نعنا	Lamiaceae	چند ساله	سر شاخه گلدار و برگ	۱۶۷۳
	<i>Matricaria recutita</i> L.	بابونه	بابونه	Asteraceae	دو ساله	گل	۱۶۹۰

ادامه جدول ۱. فهرست گیاهان دارویی موثر بر رفع مشکلات دستگاه گوارش به تفکیک اثر گذاری

اثرگذاری	نام علمی گیاه	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	فرم رویشی	اندام مورد استفاده	ارتفاع
نفخ، ناراحتی معده	<i>Mentha spicata</i> L	نعنا	نعنا	Lamiaceae	چند ساله	عرق نعنا	۱۶۷۳
	<i>Salix alba</i> L	سفید بید	بید	Salicaceae	درختی	سنبله	۱۶۰۹
	<i>Mentha spicata</i> L	نعنا	نعنا	Lamiaceae	چند ساله	سر شاخه گلدار و برگ	۱۶۷۳
	<i>Astragalus verus</i> Oliv.	کتیرا	گون	Papilionaceae	نیمه درختچه	صمغ (کتیرا)	۱۶۶۹
	<i>Mentha pulegium</i> L	پونه-پودونه	پونه	Lamiaceae	چند ساله	اندام هوایی - برگ	۱۶۷۴
	<i>Punica granatum</i> L	انار	انار	Punicaceae	درختچه	هسته انار	۱۶۷۸
	<i>Sisymbrium irio</i> L.	خاکجی-خاکشیر	خاکشیر	Brassicaceae	یک تا دو ساله	دانه - اندام هوایی	۱۶۵۹
	<i>Thymus daenensis</i> celak.	اوشوم، آفشن	آویشن	Lamiaceae	چند ساله	برگ و سرشاخه	۱۷۲۲
	<i>Achillea santolina</i>	گل برنجاس-زردی	بومادران	Asteraceae	چند ساله	سرشاخه گلدار	۱۶۸۴
	<i>Cichorium intybus</i> L.	کاستنی	کاستنی	Asteraceae	یک تا چند ساله	کل قسمت ها	۱۶۷۴
	<i>Fumaria vaillantii</i> Loisel.	شاه تره	شاه تره	Fumaricaceae	یک ساله	اندام هوایی	۱۶۶۸
	<i>Melissa officinalis</i> L.	وارنگ بو	بادرنجبویه	Lamiaceae	چند ساله	سر شاخه گلدار و برگ	۱۶۷۵
	<i>Alhagi camelorum</i> Fisch	ترنجبین	خارشتر	Papilionaceae	چند ساله	شیره گیاه	۱۶۰۹
	<i>Satureja hortensis</i> L	مرزه	مرزه	Lamiaceae	چند ساله	اندام هوایی	۱۶۷۰
عطاری	<i>Cinnamomum verum</i> J.Presl	دارچین	دارچین	Lauraceae	درختچه	پوست درخت	
عطاری	<i>Carum carvi</i> L.	زیره	زیره	Apiaceae	دو ساله	میوه (دانه)	
عطاری	<i>Elettaria cardamomum</i> L.	هل	هل	Zingiberaceae	چند ساله	میوه	
ملین	<i>Ziziphus jujuba</i> (L) H.Karst	عنانب	عنانب	Rhamnaceae	درختی	میوه	۱۶۹۸
هضم غذا	<i>Amygdalus communis</i> L.	بادام	بادام	Rosaceae	درختچه	گل	۱۶۷۸
تورم روده	<i>Cuminum cyminum</i> L.	زیره سبز	زیره سبز	Apiaceae	دو ساله	میوه (دانه)	۱۶۸۰
	<i>Mentha spicata</i> L	نعنا	نعنا	Lamiaceae	چند ساله	سر شاخه گلدار و برگ	۱۶۷۳
	<i>Olea europaea</i> L	زیتون	زیتون	Oleaceae	درختچه	میوه، روغن	۱۶۹۸
	<i>Malva neglecta</i> Wallr	نون کلاغی، ماماپیپر	پنیرک	Malvaceae	یک تا دو ساله	برگ، ریشه	۱۶۷۱

ادامه جدول ۱. فهرست گیاهان دارویی موثر بر رفع مشکلات دستگاه گوارش به تفکیک اثر گذاری

اثر گذاری	نام علمی گیاه	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	فرم رویشی	اندام مورد استفاده	ارتفاع
ضد تهوع	<i>Achillea santolina</i>	گل برنجاس-زردی	بومادران	Asteraceae	چند ساله	سرشاخه گلدار	۱۶۸۴
دهانه معده	<i>Rosa damascena</i> Mill	گل محمدی، گلاب	گل محمدی	Rosaceae	درختچه	گلبرگ، گلاب	۱۶۷۸
اسهال خونی	<i>Matricaria recutita</i> L.	بابونه	بابونه	Asteraceae	دو ساله	گل	۱۶۹۰
بواسیر	<i>Achillea santolina</i>	گل برنجاس-زردی	بومادران	Asteraceae	چند ساله	سرشاخه گلدار	۱۶۸۴
دل پیچه	<i>Malva neglecta</i> Wallr	نون کلاغی، ماما پیر	پنیرک	Malvaceae	یک تا دو ساله	برگ	۱۶۷۱
زخم معده	<i>Plantago lanceolata</i> Soejarto	کاردی، بارتنگ	بارهنگ	Plantaginaceae	چند ساله	ریشه، برگ	۱۶۷۱
خنک کننده	<i>Malva neglecta</i> Wallr	نون کلاغی، ماما پیر	پنیرک	Malvaceae	یک تا دو ساله	برگ، ریشه	۱۶۷۱
اختلالات صفرا	<i>Alhagi camelorum</i> Fisch	ترنجبین	خارشتر	Papilionaceae	چند ساله	شیره گیاه	۱۶۰۹
	<i>Gundelia tournefortii</i> L	کنگر	کنگر	Asteraceae	چند ساله	اندام هوایی	۱۶۷۴
	<i>Olea europaea</i> L	زیتون	زیتون	Oleaceae	درختچه	میوه، روغن	۱۶۹۸
	<i>Raphanus sativus</i> L	ترب	ترب سیاه	Brassicaceae	یک ساله	ریشه-برگ	۱۶۵۰
	<i>Amygdalus communis</i> L	بادام	بادام	Rosaceae	درختچه	برگ	۱۶۷۸
صفرا بر	<i>Salvia nemorosa</i> L	مریم گلی	مریم گلی	Lamiaceae	چند ساله	برگ	۱۶۷۳
صفرا آور	<i>Chamomilla recutita</i> (L.)	بابونه	بابونه	Asteraceae	دو ساله	گل	۱۶۹۰
خنک کننده	<i>Tragopogon graminifolius</i> DC.	شنگ	شنگ	Asteraceae	یک ساله	برگ، ریشه	۱۶۶۸
	<i>Gundelia tournefortii</i> L	کنگر	کنگر	Asteraceae	چند ساله	اندام هوایی	۱۶۷۴
ضد انگل	<i>Thymus daenensis</i> celak.	اوشوم، آفشن	اوشون	Lamiaceae	چند ساله	برگ و سرشاخه	۱۷۲۲
	<i>Allium sativum</i> L	سیر	سیر	Alliaceae	چند ساله	سوخ	۱۶۸۰
	<i>Punica granatum</i> L	انار	انار	Punicaceae	درختچه	ریشه	۱۶۷۸
	<i>*Tragopogon graminifolius</i> DC.	شنگ	شنگ	Asteraceae	یک ساله	برگ، ریشه	۱۶۶۸
	<i>Cucurbita pepo</i>	کدو	کدو	Cucurbitaceae	یک ساله	میوه	۱۶۶۸
	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill	بادیان	رازبانه	Apiaceae	دوساله	میوه	عطاری
یبوست	<i>Cichorium intybus</i> L	کاسنی	کاسنی	Asteraceae	یک تا چند ساله	کل قسمت ها	۱۶۷۴
	<i>Alcea arbelensis</i> Beiss	ختمی	ختمی	Malvaceae	چند ساله	گل	۱۶۸۷
	<i>Matricaria recutita</i> L.	بابونه	بابونه	Asteraceae	دو ساله	گل	۱۶۹۰
	<i>Sisymbrium irio</i> L.	خاکبجی، خاکشیر	خاکشی	Brassicaceae	یک تا دو ساله	دانه- اندام هوایی	۱۶۵۹
	<i>Senna alexandrina</i> Mill	سنا	سنا	Papilionaceae	درختچه	برگ، میوه	عطاری

جدول ۲. فهرست گیاهان دارویی موثر بر پوست و مو به تفکیک اثر گذاری

اثر گذاری	نام علمی گیاه	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	فرم رویشی	اندام مورد استفاده	ارتفاع
جوش صورت	<i>Cichorium intybus</i> L	کاسنی	کاسنی	Asteraceae	یک تا چند ساله	برگ تازه	۱۶۷۴
	<i>Salvia nemorosa</i> L	مریم گلی	مریم گلی	Lamiaceae	چند ساله	برگ	۱۶۷۳
	<i>Arctium minus</i> Hill.	فیل گوشه	بابا آدم	Asteraceae	دوساله	ضماد ریشه	۱۶۹۰
	<i>*Contoneaster nummularis</i> Fish & Mey.	شیر خشت	شیرخشت	Rosaceae	چند ساله	کل گیاه	۱۶۸۷
	<i>Myrtus communis</i> L.	مورت	مورد	Myrtaceae	درختچه	برگ-اسانس	۱۶۸۷
	<i>Triticum aestivum</i> L.	گندم	گندم	Poaceae	یک ساله	جوانه	۱۶۷۲
	<i>Aloe perfoliata</i> Mill	آلونه ورا	صبرزد	Liliaceae	درختچه	برگ	۱۶۵۲
کک مک	<i>*Contoneaster nummularis</i> Fish & Mey.	شیر خشت	شیرخشت	Rosaceae	چند ساله	کل گیاه	۱۶۸۷
	<i>Triticum aestivum</i> L.	گندم	گندم	Poaceae	یک ساله	جوانه	۱۶۷۲
	<i>Spinacia oleracea</i> L	اسفناج	اسفناج	Amaranthaceae	یک ساله	اندام هوایی	۱۶۵۵
گرفتگی چهره	<i>Achillea santolina</i>	گل برنجاس-زردی	بومادران	Asteraceae	چند ساله	سرشاخه گلدار	۱۶۸۴
تاسی سر	<i>Arctium minus</i> Hill.	فیل گوشه	بابا آدم	Asteraceae	دوساله	لوسیون ریشه	۱۶۹۰
ترک پا	<i>Myrtus communis</i> L.	مورت	مورد	Myrtaceae	درختچه	برگ-اسانس	۱۶۸۷
ریزش مو	<i>Achillea santolina</i>	گل برنجاس-زردی	بومادران	Asteraceae	چند ساله	سرشاخه گلدار	۱۶۸۴
	<i>Matricaria recutita</i> L.	بابونه	بابونه	Asteraceae	دو ساله	گل	۱۶۹۰
زگیل	<i>*Allium sativum</i> L	سیر	سیر	Alliaceae	چند ساله	سوخ	۱۶۸۰
	<i>Nigella sativa</i> L.	سیاه دونه	سیاه دانه	Ramnaceae	یک ساله	دانه	۱۶۶۵
	<i>Ricinus communis</i>	کرچک	کرچک	Euphorbiaceae	درختچه	روغن دانه	۱۶۷۶
ضد خارش	<i>*Ziziphus jujuba</i> (L) H.Karst	عناب	عناب	Rhamnaceae	درختی	ضماد برگ	۱۶۹۸
	<i>Achillea santolina</i>	گل برنجاس-زردی	بومادران	Asteraceae	چند ساله	سرشاخه گلدار	۱۶۸۴
	<i>Alcea arbelensis</i> Beiss	ختمی	ختمی	Malvaceae	چند ساله	گل	۱۶۸۷
سرطان پوست	<i>Eucalyptus camaldulensis</i> Dehnh	برگ بید	اکالیپتوس	Myrtaceae	درختی	برگ	۱۶۹۴
	<i>Viola tricolor</i> L	بنفشه	بنفشه	Violaceae	یک یا دو ساله	گل-کل گیاه	۱۶۷۰
تقویت ابرو	<i>Nigella sativa</i> L.	سیاه دونه	سیاه دانه	Ramnaceae	یک ساله	دانه	۱۶۶۵
	<i>Lawsonia inermis</i> L.	حنا	حنا	Lythraceae	درختچه	برگ	عطاری
سفید کننده	<i>Cichorium intybus</i> L	کاسنی	کاسنی	Asteraceae	یک تا چند ساله	برگ تازه	۱۶۷۴

ادامه جدول ۲. فهرست گیاهان دارویی موثر بر پوست و مو به تفکیک اثر گذاری

اثرگذاری	نام علمی گیاه	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	فرم رویشی	اندام مورد استفاده	ارتفاع
تب خال	<i>Malus domestica</i> Borkh.	سیب گلاب	سیب	Rosaceae	درختی	شیره سیب	۱۶۷۹
شادابی ناخن	<i>Olea europaea</i> L	زیتون	زیتون	Oleaceae	درختچه	روغن میوه	۱۶۹۸
زخم پوست	<i>Allium sativum</i> L	سیب	سیب	Alliaceae	چند ساله	سوخ	۱۶۸۰
حساسیت پوست	<i>Peganum harmala</i> L.	اسفند	اسفند	Zygophyllaceae	چند ساله	دانه	۱۷۲۲
بثورات پوستی	<i>Ziziphus jujuba</i> (L) H.Karst	عناب	عناب	Rhamnaceae	درختی	ضماد برگ	۱۶۹۸
میخچه	<i>*Allium sativum</i> L	سیب	سیب	Alliaceae	چند ساله	سوخ	۱۶۸۰
خشکی پوست	<i>Malus domestica</i> Borkh.	سیب گلاب	سیب	Rosaceae	درختی	شیره سیب	۱۶۷۹
رشد مو	<i>*Linum usitatissimum</i> L.	کتان	کتان	Linaceae	یک تا دو ساله	جوشانده دانه	۱۶۸۳
زخم پا	<i>Calendula persica</i> C. A. Mey.	گل همیشه بهار	گل همیشه بهار	Asteraceae	یک ساله	تنطور گل	۱۶۷۰
اگزما	<i>*Fumaria vaillantii</i> Loisel.	شاه تره	شاه تره	Fumaricaceae	یک ساله	ضماد اندام هوایی	۱۶۶۸
	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	زنجفیل	زنجفیل	Zingiberaceae	چند ساله	ریشه	عطاری

جدول ۳. فهرست گیاهان دارویی موثر بر رفع آلرژی، التهاب و عفونت به تفکیک اثر گذاری

اثرگذاری	نام علمی گیاه	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	فرم رویشی	اندام مورد استفاده	ارتفاع
سرماخوردگی	<i>Alcea arbelensis</i> Beiss	ختمی	ختمی	Malvaceae	چند ساله	گل	۱۶۸۷
	<i>Valeriana officinalis</i> L	سنبل تپو	سنبل الطیب	Valerianaceae	چند ساله	ریشه و ریزوم	۱۶۷۱
	<i>Sisymbrium irio</i> L.	خاکبیجی، خاکشیر	خاکشیر	Brassicaceae	یک تا دو ساله	اندام هوایی	۱۶۵۹
	<i>Rosmarinus officinalis</i> L	اکلیل کوهی	رزماری	Lamiaceae	چند ساله	برگ، سرشاخه گلدار	۱۶۹۳
	<i>Eucalyptus camaldulensis</i> Dehnh	برگ بید	اکالیپتوس	Myrtaceae	درختی	بخور برگ	۱۶۹۴
	<i>Plantago lanceolata</i> Soejarto	کاردی، بارتنگ	بارهنگ	Plantaginaceae	چند ساله	ریشه، برگ، دانه	۱۶۷۱
	<i>Viola tricolor</i> L	بنفشه	بنفشه	Violaceae	یک یا دو ساله	گل-کل گیاه	۱۶۷۰
	<i>Contoneaster nummulanis</i> Fish & Mey.	شیر خشت	شیر خشت	Rosaceae	چند ساله	قسمت های مختلف	۱۶۸۷
	<i>Achillea santolina</i>	گل برنجاس-زردی	بومادران	Asteraceae	چند ساله	سرشاخه گلدار	۱۶۸۴
	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	زنجفیل	زنجفیل	Zingiberaceae	چند ساله	ریشه	عطاری
تب بر	<i>Cichorium intybus</i> L	کاسنی	کاسنی	Asteraceae	یک تا چند ساله	کلیه قسمت ها	۱۶۷۴
	<i>Achillea santolina</i>	گل برنجاس-زردی	بومادران	Asteraceae	چند ساله	سرشاخه گلدار	۱۶۸۴

ادامه جدول ۳. فهرست گیاهان دارویی موثر بر رفع آلرژی، التهاب و عفونت به تفکیک اثر گذاری

اثرگذاری	نام علمی گیاه	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	فرم رویشی	اندام مورد استفاده	ارتفاع
	<i>*Fumaria vaillantii</i> Loisel.	شاه تره	شاه تره	Fumariaceae	یک ساله	اندام هوایی	۱۶۶۸
	<i>Malus domestica</i> Borkh.	سیب گلاب	سیب	Rosaceae	درختی	شیره سیب	۱۶۷۹
	<i>*Hordeum vulgare</i> L.	جو	جو	Poaceae	یک ساله	دانه	۱۶۷۴
	<i>Coriandrum sativum</i> L.	گشنیز	گشنیز	Apiaceae	یک ساله	اندام هوایی-دانه	۱۶۷۴
	<i>Alhagi camelorum</i> Fisch	ترنجبین	خارشتر	Papilionaceae	چند ساله	شیره گیاه	۱۶۰۹
	<i>Salix alba</i> L.	سفید بید	بید	Salicaceae	درختی	پوست درخت جوان	۱۶۰۹
سینوزیت	<i>*Glycyrrhiza glabra</i> L.	ریشه مجو	شیرین بیان	Papilionaceae	چند ساله	ریشه	۱۶۶۹
	<i>Achillea santolina</i>	گل برنجاس-زردی	بومادران	Asteraceae	چند ساله	سرشاخه گلدار	۱۶۸۴
التهاب گلو	<i>Mentha pulegium</i> L.	پونه-پودونه	پونه	Lamiaceae	چند ساله	اندام هوایی- برگ	۱۶۷۴
	<i>Trigonella foenum-graecum</i> L.	شنبليله	شنبليله	Papilionaceae	یک ساله	دانه، برگ	۱۶۷۴
التهاب مفاصل	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	سنجد	سنجد	Elaeagnaceae	درختی	برگ	۱۶۷۱
	<i>Arctium minus</i> Hill.	فیل گوشی	بابا آدم	Asteraceae	دوساله	ریشه	۱۶۹۰
ضد عفونی کننده	<i>Salvia nemorosa</i> L.	مریم گلی	مریم گلی	Lamiaceae	چند ساله	برگ	۱۶۷۳
	<i>Alcea arbelensis</i> Beiss	ختمی	ختمی	Malvaceae	چند ساله	گل	۱۶۸۷
التهاب چشم	<i>Plantago lanceolata</i> Soejarto	کاردی، بارتنگ	بارهنگ	Plantaginaceae	چند ساله	ریشه، برگ	۱۶۷۱
آفت دهان	<i>Salvia nemorosa</i> L.	مریم گلی	مریم گلی	Lamiaceae	چند ساله	برگ	۱۶۷۳
	<i>Myrtus communis</i> L.	مورت	مورد	Myrtaceae	درختچه	غرغره جوشانده برگ	۱۶۸۷
	<i>*Elaeagnus angustifolia</i> L.	سنجد	سنجد	Elaeagnaceae	درختی	برگ	۱۶۷۱
زکام	<i>Mentha spicata</i> L.	نعنا	نعنا	Lamiaceae	چند ساله	سر شاخه گلدار و برگ	۱۶۷۳
	<i>Lavandula angustifolia</i> Mill	استاقدوس	اسطوخودوس	Lamiaceae	چند ساله	سر شاخه گلدار و برگ	۱۶۹۳
	<i>Echium amoenum</i> L.	گل گاوزبون	گل گاوزبان	Boraginaceae	یک ساله	گل و برگ	۱۶۷۰
ضد میکروب	<i>Allium cepa</i> L.	پیاز	پیاز	Alliaceae	دو ساله	اندام هوایی- پیاز	۱۶۷۵
	<i>Cichorium intybus</i> L.	کاسنی	کاسنی	Asteraceae	یک تا چند ساله	ریشه	۱۶۷۴
آبریزش	<i>Achillea santolina</i>	گل برنجاس-زردی	بومادران	Asteraceae	چند ساله	سرشاخه گلدار	۱۶۸۴
	<i>Eucalyptus camaldulensis</i> Dehnh	برگ بید	اکالیپتوس	Myrtaceae	درختی	بخور برگ	۱۶۹۴

جدول ۴. فهرست گیاهان دارویی موثر بر رفع مشکلات گردش خون و عروق به تفکیک اثر گذاری

اثرگذاری	نام علمی گیاه	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	فرم رویشی	اندام مورد استفاده	ارتفاع
کاهش چربی خون	<i>Gundelia tournefortii</i> L	کنگر	کنگر	Asteraceae	چند ساله	اندام هوایی	۱۶۷۴
	<i>Mentha spicata</i> L	نعنا	نعنا	Lamiaceae	چند ساله	سر شاخه گلدار و برگ	۱۶۷۳
	<i>Rumex crispus</i> L.	ترشک	ترشک	Polygonaceae	چند ساله	برگ	۱۶۶۸
	<i>Anethum graveolens</i> L.	شوید	شوید	Apiaceae	یک ساله	میوه، برگ	۱۶۷۴
	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	زنجفیل	زنجبیل	Zingiberaceae	چند ساله	ریشه	عطاری
	<i>Trigonella foenum-graecum</i> L.	شنبلیله	شنبلیله	Papilionaceae	یک ساله	دانه، برگ	۱۶۷۴
	<i>Senna alexandrina</i> Mill	سنا	سنا	Papilionaceae	درختچه	برگ، میوه	عطاری
امراض کبدی	<i>Cichorium intybus</i> L	کاسنی	کاسنی	Asteraceae	یک تا چند ساله	دم کرده ریشه	۱۶۷۴
	* <i>Linum usitatissimum</i> L.	کتان	کتان	Linaceae	یک تا دو ساله	دانه	۱۶۸۳
	<i>Lavandula angustifolia</i> Mill	استاقدوس	اسطوخودوس	Lamiaceae	چند ساله	سر شاخه گلدار و برگ	۱۶۹۳
تصفیه خون	* <i>Ziziphus jujuba</i> (L) H.Karst	عناب	عناب	Rhamnaceae	درختی	میوه	۱۶۹۸
	<i>Arctium minus</i> Hill.	فیل گوشی	بابا آدم	Asteraceae	دو ساله	جوشانده ریشه	۱۶۹۰
	<i>Cichorium intybus</i> L	کاسنی	کاسنی	Asteraceae	یک تا چند ساله	کل قسمت ها	۱۶۷۴
هپاتیت	* <i>Salix alba</i> L	سفید بید	بید	Salicaceae	درختی	سنبله	۱۶۰۹
	* <i>Ziziphus jujuba</i> (L) H.Karst	عناب	عناب	Rhamnaceae	درختی	میوه	۱۶۹۸
	* <i>Elaeagnus angustifolia</i> L	سنجد	سنجد	Elaeagnaceae	درختی	برگ	۱۶۷۱
واریس	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L	سنجد	سنجد	Elaeagnaceae	درختی	برگ	۱۶۷۱
	<i>Vitis vinifera</i> L.	مو، انگور	مو	Vitaceae	درختچه	میوه، شیره	۱۶۸۳
کم خونی	<i>Spinacia oleracea</i> L	اسفناج	اسفناج	Amaranthaceae	یک ساله	اندام هوایی	۱۶۵۵
	<i>Elettaria cardamomum</i> L.	هل	هل	Zingiberaceae	چند ساله	میوه	عطاری
	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	زنجفیل	زنجبیل	Zingiberaceae	چند ساله	ریشه	عطاری
	<i>Rumex crispus</i> L.	ترشک	ترشک	Polygonaceae	چند ساله	ریشه	۱۶۶۸
کاهش فشار خون	<i>Rumex crispus</i> L.	ترشک	ترشک	Polygonaceae	چند ساله	برگ	۱۶۶۸
	<i>Ziziphus jujuba</i> (L) H.Karst	عناب	عناب	Rhamnaceae	درختی	میوه	۱۶۹۸
	<i>Olea europaea</i> L	زیتون	زیتون	Oleaceae	درختچه	روغن میوه	۱۶۹۸
تقویت قلب	<i>Melissa officinalis</i> L	وارنگ بو	بادرنجبویه	Lamiaceae	چند ساله	سر شاخه گلدار و برگ	۱۶۷۵

ادامه جدول ۴. فهرست گیاهان دارویی موثر بر رفع مشکلات گردش خون و عروق به تفکیک اثر گذاری

اثرگذاری	نام علمی گیاه	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	فرم رویشی	اندام مورد استفاده	ارتفاع
نقرس	<i>Petroselinum crispum</i> Mill	جعفری	جعفری	Apiaceae	دوساله	ریشه	۱۶۷۳
	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	زنجفیل	زنجبیل	Zingiberaceae	چند ساله	ریشه	عطاری
غلظت خون	* <i>Nigella sativa</i> L.	سیاه دونه	سیاه دانه	Ramnaceae	یک ساله	دانه	۱۶۶۵
	* <i>Lavandula angustifolia</i> Mill	استاقدوس	اسطوخودوس	Lamiaceae	چند ساله	سر شاخه گلدار و برگ	۱۶۹۳
تصفیه خون	<i>Juglans regia</i> L	گردو	گردو	Juglandaceae	درختی	جوشانده برگ	۱۶۸۰
افزایش فشار	<i>Echium amoenum</i> L.	گل گاوزبون	گل گاوزبان	Boraginaceae	یک ساله	گل	۱۶۷۰
توقف خونریزی	<i>Urtica dioica</i> L.	گزنه	گزنه	Urticaceae	چند ساله	برگ	عطاری
گردش خون در پوست	<i>Linum usitatissimum</i> L.	کتان	کتان	Linaceae	یک تا دو ساله	دانه	۱۶۸۳
	<i>Thymus daenensis</i> celak.	اوشوم، آفشن	آویشن	Lamiaceae	چند ساله	مرهم	۱۷۲۲

جدول ۵. فهرست گیاهان دارویی موثر بر رفع درد به تفکیک اثر گذاری

اثرگذاری	نام علمی گیاه	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	فرم رویشی	اندام مورد استفاده	ارتفاع
کمر درد	<i>Echium amoenum</i> L.	گل گاوزبون	گل گاوزبان	Boraginaceae	یک ساله	گل و برگ	۱۶۷۰
	* <i>Lavandula angustifolia</i> Mill	استاقدوس	اسطوخودوس	Lamiaceae	چند ساله	سر شاخه گلدار و برگ	۱۶۹۳
	<i>Rosa damascena</i> Mill	گل محمدی، گلاب	گل محمدی	Rosaceae	درختچه	گلاب، گلبرگ، گلاب	۱۶۷۸
	<i>Apium graveolens</i> L.	کرفس	کرفس	Apiaceae	یک ساله	دانه، برگ	۱۶۷۸
	* <i>Matricaria recutita</i> L.	بابونه	بابونه	Asteraceae	دو ساله	گل	۱۶۹۰
	<i>Brassica napus</i> L.	شلغم	شلغم	Brassicaceae	دو یا چند ساله	ریشه، دانه	۱۶۸۰
پادرد	<i>Echium amoenum</i> L.	گل گاوزبون	گل گاوزبان	Boraginaceae	یک ساله	گل و برگ	۱۶۷۰
	<i>Valeriana officinalis</i> L	سنبل تیو	سنبل الطیب	Valerianaceae	چند ساله	ریشه و ریزوم	۱۶۷۱
	<i>Rosmarinus officinalis</i> L	اکلیل کوهی	رزماری	Lamiaceae	چند ساله	برگ، سرشاخه گلدار	۱۶۹۳
	<i>Apium graveolens</i> L.	کرفس	کرفس	Apiaceae	یک ساله	دانه، برگ	۱۶۷۸
سردرد	<i>Eucalyptus camaldulensis</i> Dehnh	برگ بید	اکالیپتوس	Myrtacea	درختی	بخور برگ	۱۶۹۴
	<i>Lavandula angustifolia</i> Mill	استاقدوس	اسطوخودوس	Lamiaceae	چند ساله	سر شاخه گلدار و برگ	۱۶۹۳
	<i>Hordeum vulgare</i> L.	جو دوسر	جو دو سر	Poaceae	یک ساله	بخور گیاه	۱۶۷۴
درد مفاصل	<i>Allium sativum</i> L	سیر	سیر	Alliaceae	چند ساله	سوخ	۱۶۸۰
	* <i>Cichorium intybus</i> L	کاسنی	کاسنی	Asteraceae	یک تا چند ساله	کل قسمت ها	۱۶۷۴

ادامه جدول ۵. فهرست گیاهان دارویی موثر بر رفع درد به تفکیک اثر گذاری

اثرگذاری	نام علمی گیاه	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	فرم رویشی	اندام مورد استفاده	ارتفاع
	<i>Alcea arbelensis</i> Beiss	ختمی	ختمی	Malvaceae	چند ساله	گل	۱۶۸۷
درد قاعدگی	<i>Achillea santolina</i>	گل برنجاس-زردی	بومادران	Asteraceae	چند ساله	سرشاخه گلدار	۱۶۸۴
	<i>Valeriana officinalis</i> L	سنبل تیو	سنبل الطیب	Valerianaceae	چند ساله	ریشه و ریزوم	۱۶۷۱
	<i>Cuminum cyminum</i> L.	زیره سبز	زیره سبز	Apiaceae	دو ساله	میوه (دانه)	۱۶۸۰
	<i>Salvia nemorosa</i> L	مریم گلی	مریم گلی	Lamiaceae	چند ساله	برگ	۱۶۷۳
سینه درد	<i>Thymus daenensis</i> celak.	اوشوم، آفشن	آویشن	Lamiaceae	چند ساله	برگ و سرشاخه	۱۷۲۲
	<i>Alcea arbelensis</i> Beiss	ختمی	ختمی	Malvaceae	چند ساله	گل	۱۶۸۷
	<i>Rosmarinus officinalis</i> L	اکلیل کوهی	رزماری	Lamiaceae	چند ساله	برگ، سرشاخه گلدار	۱۶۹۳
	<i>Ficus carica</i> L	انجیر	انجیر	Moraceae	درختی	میوه، شیرابه، برگ	۱۶۷۶
گلودرد	<i>Alyssum bracteatum</i> Boiss & Buhse	قدومه	قدومه	Brassicaceae	چند ساله	میوه	۱۶۷۸
	<i>Plantago lanceolata</i> Soejarto	کاردی، بارتنگ	بارهنگ	Plantaginaceae	چند ساله	ریشه، برگ، دانه	۱۶۷۱
	<i>Cydonia oblonga</i> Mill.	به	به	Rosaceae	درختی	موسیلاژ دانه	۱۶۵۹
	<i>Malva neglecta</i> Wallr	نون کلاغی، ماما پیر	پنیرک	Malvaceae	یک تا دو ساله	گل	۱۶۷۱
گوش درد	<i>*Eucalyptus camaldulensis</i> Dehnh	برگ بید	اکالیپتوس	Myrtaceae	درختی	شستشو با لوسیون	۱۶۹۴
	<i>*Ricinus communis</i> L	کرچک	کرچک	Euphorbiaceae	درختچه	روغن دانه	۱۶۷۶
	<i>Cannabis sativa</i> L	شاه دونه	شاه دانه	Cannabaceae	یک ساله	اندام هوایی، دانه	۱۶۸۲
درد عضلانی	<i>Satureja hortensis</i> L	مرزه	مرزه	Lamiaceae	چند ساله	لوسیون برگ	۱۶۷۰
دست درد	<i>Valeriana officinalis</i> L	سنبل تیو	سنبل الطیب	Valerianaceae	چند ساله	ریشه و ریزوم	۱۶۷۱

جدول ۶. فهرست گیاهان دارویی موثر بر رفع مشکلات دستگاه تنفسی به تفکیک اثر گذاری

اثرگذاری	نام علمی گیاه	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	فرم رویشی	اندام مورد استفاده	ارتفاع
ضد آسم	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	ریشه مجو	شیرین بیان	Papilionaceae	چند ساله	ریشه	۱۶۶۹
	<i>Alcea biennis</i> Mill	ختمی	ختمی	Malvaceae	چند ساله	گل	۱۶۸۷
	<i>Plantago lanceolata</i> Soejarto	کاردی، بارتنگ	بارهنگ	Plantaginaceae	چند ساله	ریشه، برگ، دانه	۱۶۷۱
	<i>Mentha pulegium</i> L	پونه-پودونه	پونه	Lamiaceae	چند ساله	اندام هوایی- برگ	۱۶۷۴
	<i>*Elaeagnus angustifolia</i> L	سنجد	سنجد	Elaeagnaceae	درختی	برگ-گل	۱۶۷۱
	<i>Papaver macrostomum</i> Boiss	شقایق	شقایق	Papaveraceae	یک ساله	کپسول، گل	۱۶۹۸
ضد تنگی نفس	<i>Ziziphus jujuba</i> (L) H.Karst	عناب	عناب	Rhamnaceae	درختی	میوه	۱۶۹۸
	<i>Cuminum cyminum</i> L.	زیره سبز	زیره سبز	Apiaceae	دو ساله	میوه(دانه)	۱۶۸۰
	<i>Mentha pulegium</i> L	پونه-پودونه	پونه	Lamiaceae	چند ساله	اندام هوایی- برگ	۱۶۷۴
برونشیت	<i>Allium sativum</i> L	سیر	سیر	Alliaceae	چند ساله	سوخ	۱۶۸۰
	<i>Ulmus glabra</i> Huds.	نارون	نارون	Ulmaceae	درختی	پوست درخت، برگ	۱۶۹۰
خلط آور	<i>Ziziphus jujuba</i> (L) H.Karst	عناب	عناب	Rhamnaceae	درختی	میوه	۱۶۹۸
	<i>Alyssum bracteatum</i> Boiss & Buhse	قدومه	قدومه	Brassicaceae	چند ساله	میوه	۱۶۷۸
	<i>Plantago lanceolata</i> Soejarto	کاردی، بارتنگ	بارهنگ	Plantaginaceae	چند ساله	ریشه، برگ، دانه	۱۶۷۱
	<i>Cydonia oblonga</i> Mill.	به دانه	به	Rosaceae	درختی	موسیلاژ دانه	۱۶۵۹
	<i>Malva neglecta</i> Wallr	نون کلاغی، ماما پیر	پنیرک	Malvaceae	یک تا دو ساله	گل	۱۶۷۱
ضد سرفه	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	ریشه مجو	شیرین بیان	Papilionaceae	چند ساله	ریشه	۱۶۶۹
	<i>Trigonella foenum graecum</i>	شنبلیله	شنبلیله	Papilionaceae	یک ساله	دانه، برگ	۱۶۷۴
	<i>Plantago lanceolata</i> Soejarto	کاردی، بارتنگ	بارهنگ	Plantaginaceae	چند ساله	ریشه، برگ، دانه	۱۶۷۱
گرفتگی سینه	<i>Alyssum bracteatum</i> Boiss & Buhse	قدومه	قدومه	Brassicaceae	چند ساله	میوه	۱۶۷۸
	<i>Plantago psyllium</i> L.	اسپرزه	اسفرزه	Plantaginaceae	یک ساله	دانه	۱۶۷۱
سیاه سرفه	<i>Brassica napus</i> L.	شلغم	شلغم	Brassicaceae	دو ، چند ساله	ریشه، دانه	۱۶۸۰
	<i>Cydonia oblonga</i> Mill.	به دانه	به	Rosaceae	درختی	دمنوش گل یا برگ	۱۶۵۹

جدول ۷. فهرست گیاهان دارویی موثر بر بیماری های مربوط به دهان و دندان به تفکیک اثر گذاری

اثرگذاری	نام علمی گیاه	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	فرم رویشی	اندام مورد استفاده	ارتفاع
دندان درد	<i>Allium cepa</i> L.	پیاز	پیاز	Alliaceae	دو ساله	آب پیاز	۱۶۷۵
	<i>*Peganum harmala</i> L.	اسفند	اسفند	Zygophyllaceae	چند ساله	دانه	۱۷۲۲
	<i>*Astragalus verus</i> Oliv.	کتیرا	گون	Papilionaceae	نیمه درختچه	صمغ (کتیرا)	۱۶۶۹
بوی بد دهان	<i>Petroselinum crispum</i> Mill	جعفری	جعفری	Apiaceae	دوساله	کل گیاه	۱۶۷۳
	<i>Rosmarinus officinalis</i> L	اکلیل کوهی	رزماری	Lamiaceae	چند ساله	برگ، سرشاخه گلدار	۱۶۹۳
زخم دهان	<i>Mentha pulegium</i> L	پونه-پودونه	پونه	Lamiaceae	چند ساله	اندام هوایی- برگ	۱۶۷۴
	<i>Myrtus communis</i> L.	مورت	مورد	Myrtaceae	درختچه	جوشانده برگ، اسانس	۱۶۸۷
	<i>Arctium minus</i> Hill.	فیل گوشی	بابا آدم	Asteraceae	دوساله	جوشانده ریشه	۱۶۹۰
تقویت لثه	<i>Fumaria vaillantii</i> Loisel.	شاه تره	شاه تره	Fumaricaceae	یک ساله	ضماد اندام هوایی	۱۶۶۸

جدول ۸- فهرست گیاهان دارویی موثر بر بیماری های دفع و مجاری ادراری به تفکیک اثر گذاری

اثرگذاری	نام علمی گیاه	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	فرم رویشی	اندام مورد استفاده	ارتفاع
سنگ مجاری	<i>Achillea santolina</i>	گل برنجاس-زردی	بومادران	Asteraceae	چند ساله	سرشاخه گلدار	۱۶۸۴
	<i>Matricaria recutita</i> L.	بابونه	بابونه	Asteraceae	دو ساله	گل	۱۶۹۰
	<i>Cuminum cyminum</i> L.	زیره سبز	زیره سبز	Apiaceae	دو ساله	میوه (دانه)	۱۶۸۰
	<i>*Nigella sativa</i> L.	سیاه دونه	سیاه دانه	Ramnaceae	یک ساله	دانه	۱۶۶۵
	<i>Raphanus sativus</i> L	ترب	ترب سیاه	Brassicaceae	یک ساله	ریشه	۱۶۵۰
	<i>Zea mays</i> L.	بلالی	ذرت	Poaceae	یک ساله	خامه و دمگل	۱۶۷۰
	<i>Plantago psyllium</i> L.	اسپرزه	اسفرزه	Plantaginaceae	یک ساله	دانه	۱۶۷۱
	<i>Linum usitatissimum</i> L.	کتان	کتان	Linaceae	یک تا دو ساله	دانه	۱۶۸۳
	<i>Tribulus terrestris</i> L.	هوروا	خارخاسک	Zygophyllaceae	یک ساله	ریشه	۱۶۷۴
	<i>Prunus cerasus</i> L.	آلبالو	آلبالو	Rosaceae	درختی	دمگل	۱۶۶۹
	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill	بادیان	رازپانه	Apiaceae	دوساله	میوه	عطاری
مدر	<i>Ziziphus jujuba</i> (L) H.Karst	عناب	عناب	Rhamnaceae	درختی	میوه	۱۶۹۸
	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	ریشه مجو	شیرین بیان	Papilionaceae	چند ساله	ریشه	۱۶۶۹

ادامه جدول ۸- فهرست گیاهان دارویی موثر بر بیماری های دفع و مجاری ادراری به تفکیک اثر گذاری

ارتفاع	اندام مورد استفاده	فرم رویشی	نام تیره	نام فارسی	نام محلی	نام علمی گیاه	
۱۶۷۳	ریشه	دوساله	Apiaceae	جعفری	جعفری	<i>Petroselinum crispum</i> Mill	ورم کلیه
۱۶۸۳	اندام هوایی	چند ساله	Papilionaceae	یونجه	یونجه	* <i>Medicago sativa</i> L	
۱۶۷۳	کل گیاه	دوساله	Apiaceae	جعفری	جعفری	<i>Petroselinum crispum</i> Mill	کاهش اوره
۱۶۷۰	گل و برگ	یک ساله	Boraginaceae	گل گاوزبان	گل گاوزبون	<i>Echium amoenum</i> L.	
۱۶۷۴	اندام هوایی	چند ساله	Asteraceae	کنگر	کنگر	<i>Gundelia tournefortii</i> L	سوزش ادرار
۱۶۷۳	کل گیاه	دوساله	Apiaceae	جعفری	جعفری	* <i>Petroselinum crispum</i> Mill	
۱۶۷۱	برگ، ریشه	یک تا دو ساله	Malvaceae	پنیرک	نون کلاغی، ماما پیر	<i>Malva neglecta</i> Walr	ناباروری
عطاری	میوه (دانه)	دو ساله	Apiaceae	زیره سیاه	زیره کوهی	<i>Carum carvi</i> L.	
۱۶۷۴	ریشه	یک ساله	Zygophyllaceae	خارخاسک	هوروا	<i>Tribulus terrestris</i> L.	
۱۶۹۳	برگ، سرشاخه گلدار	چند ساله	Lamiaceae	رزماری	اکلیل کوهی	<i>Rosmarinus officinalis</i> L	عوارض یائسگی
۱۶۶۹	ریشه	چند ساله	Papilionaceae	شیرین بیان	ریشه مجو	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	
۱۷۲۲	برگ و سرشاخه	چند ساله	Lamiaceae	آویشن	اوشوم، آفشن	<i>Thymus daenensis</i> celak.	قابضی
۱۶۹۳	سر شاخه گلدار و برگ	چند ساله	Lamiaceae	اسطوخودوس	استاقدوس	<i>Lavandula angustifolia</i> Mill	
۱۶۷۳	کل گیاه	دوساله	Apiaceae	جعفری	جعفری	<i>Petroselinum crispum</i> Mill	مشکلات مثانه
۱۶۸۷	قسمت های مختلف	چند ساله	Rosaceae	شیرخشت	شیر خشت	* <i>Contoneaster nummularis</i> Fish & Mey.	
۱۶۸۴	سرشاخه گلدار	چند ساله	Asteraceae	بومادران	گل برنجاس-زردی	<i>Achillea santolina</i>	

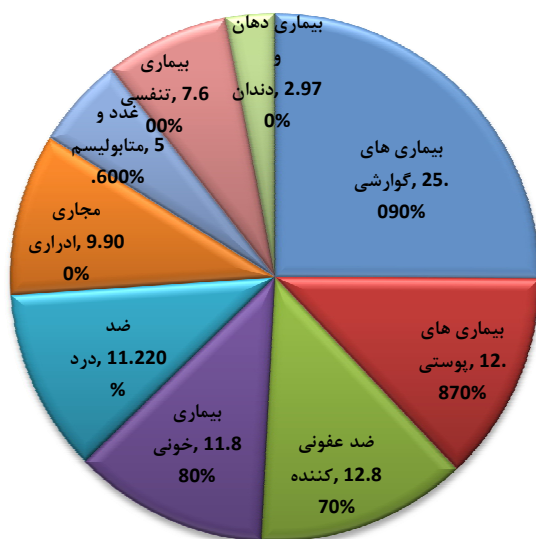
جدول ۹- فهرست گیاهان دارویی موثر بر اختلالات متابولیسمی به تفکیک اثر گذاری

اثرگذاری	نام علمی گیاه	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	فرم رویشی	اندام مورد استفاده	ارتفاع
کاهش قند	<i>Juglans regia</i> L	گردو	گردو	Juglandaceae	درختی	جوشانده برگ	۱۶۸۰
	<i>*Hordeum vulgare</i> L.	جو	جو	Poaceae	یک ساله	دانه-پوست دانه	۱۶۷۴
	<i>Cucurbita pepo</i>	کدو	کدو	Cucurbitaceae	یک ساله	میوه	۱۶۶۸
	<i>Coriandrum sativum</i> L.	گشنیز	گشنیز	Apiaceae	یک ساله	اندام هوایی-دانه	۱۶۷۴
	<i>Mentha spicata</i> L	نعنا	نعنا	Lamiaceae	چند ساله	سر شاخه گلدار و برگ	۱۶۷۳
افزایش شیر	<i>*Contoneaster nummulanis</i> Fish & Mey.	شیر خشت	شیر خشت	Rosaceae	چند ساله	قسمت های مختلف	۱۶۸۷
حفظ نظم بدن	<i>Aloe perfoliata</i> Mill	آلوئه ورا	صبرزرد	Liliaceae	درختچه	برگ	۱۶۵۲
اختلالات لوزالمعده	<i>Olea europaea</i> L	زیتون	زیتون	Oleaceae	درختچه	میوه، روغن	۱۶۹۸
نارسایی تیروئید	<i>*Olea europaea</i> L	زیتون	زیتون	Oleaceae	درختچه	میوه، روغن	۱۶۹۸
چاق کننده	<i>*Medicago sativa</i> L	یونجه	یونجه	Papilionaceae	چند ساله	اندام هوایی	۱۶۸۳
لاغر کننده	<i>Mentha spicata</i> L	نعنا	نعنا	Lamiaceae	چند ساله	سر شاخه گلدار و برگ	۱۶۷۳
	<i>Senna alexandrina</i> Mill	سنا	سنا	Papilionaceae	درختچه	برگ، میوه	عطاری
اشتها آور	<i>Matricaria recutita</i> L.	بابونه	بابونه	Asteraceae	دو ساله	گل	۱۶۹۰
	<i>Fumaria vaillantii</i> Loisel.	شاه تره	شاه تره	Fumariaceae	یک ساله	اندام هوایی	۱۶۶۸
	<i>Mentha pulegium</i> L	پونه-پودونه	پونه	Lamiaceae	چند ساله	اندام هوایی- برگ	۱۶۷۴
افزایش متابولیسم	<i>Arctium minus</i> Hill.	فیل گوشی	بابا آدم	Asteraceae	دوساله	ریشه	۱۶۹۰
کنترل گرسنگی	<i>*Linum usitatissimum</i> L.	کتان	کتان	Linaceae	یک تا دو ساله	دانه	۱۶۸۳

۳. نتایج و بحث

گونه، به *Cydonia oblonga* Mill. به عنوان ضد سرفه، گونه گل محمدی *Rosa damascena* Mill. به عنوان آرام بخش، گونه بادام *Amygdalus communis* جهت رفع یبوست، گونه شیر خشت *Contoneaster nummularis* Fish & Mey. جهت رفع مشکلات کبدی، آلبالو *Prunus cerasus* L. جهت رفع سنگ کلیه بیشترین کاربرد محلی را دارند. در تیره Papilionaceae گونه شیرین بیان *Glycyrrhiza glabra* L. جهت رفع ناراحتی‌های معده، گونه شنبلیله *Trigonella foenum graecum* جهت کاهش قند خون، گونه خارشتر *Alhagi camelorum* Fisch برای دل درد بیشترین کاربرد محلی را داشتند. برخی از کاربردهای این گیاهان با منابع علمی هم‌خوانی نداشت که با علامت ستاره در جداول ۱ تا ۹ مشخص شده است.

شکل ۱: نمودار فراوانی گیاهان دارویی مورد استفاده

۴. نتیجه گیری

نتایج نشان داد که بیشترین کاربرد گیاهان دارویی در منطقه در زمینه رفع مشکلات گوارشی با فراوانی ۲۵.۰۹ درصد بود، که علت این مسئله قابل تأمل و پیگیری است. برخی از کاربردهای این گیاهان با منابع علمی هم‌خوانی نداشت که از سویی می‌تواند رهنمون کاربردهای جدید این گیاهان را به همراه داشته باشد و از

وجود اقلیم‌های متنوع سبب شده که ایران به یکی از زیستگاه‌های غنی گیاهان دارویی تبدیل شود. دارا بودن اقوام، آداب و رسوم مختلف استفاده از گیاهان دارویی فرهنگ غنی را سبب شده که حراست و ثبت آن به عنوان میراثی گران بها ضروری به نظر رسد. این تحقیق نیز به منظور ثبت اطلاعات استفاده و کاربرد گیاهان دارویی در منطقه مبارکه به اجرا درآمد. در این تحقیق از برخی گونه‌های ۴۰ تیره مورد استفاده، گونه‌های ۳۳ تیره قابلیت جمع‌آوری در منطقه اجرا را داشتند که تیره‌های نواعیان Lamiaceae و ستاره آسا Asteraceae هر تیره به ترتیب ۹ و ۸ گونه، گل‌سرخ Rosaceae با ۶ گونه و تیره‌های پروانه آسا، چتریان و شب بو Brassicaceae و Apiaceae، Papilionaceae هر یک با ۵ گونه به عنوان بیشترین تیره‌های هستند که دارای گونه‌های دارویی مورد استفاده در منطقه بودند و امکان جمع‌آوری در طبیعت را داشتند. در تیره Lamiaceae گونه *Mentha spicata* L. برای رفع نفخ معده، گونه آویشن *Thymus daenensis* Celak. برای رفع دل درد، گونه اکلیل کوهی (رزماری) *Rosmarinus officinalis* L. برای رفع درد مفاصل، گونه پونه *Mentha pulegium* L. برای رفع دل درد، گونه مریم گلی *Salvia nemorosa* L. برای رفع آفت دهان، گونه ریحان *Ocimum basilicum* L. به عنوان آرام بخش و خلط آور، گونه اسطوخودوس *Lavandula angustifolia* Mill. به عنوان آرام بخش، گونه بادرنجبویه *Melissa officinalis* L. جهت رفع دل درد و گونه مرزه *Satureja hortensis* L. به عنوان بادشکن بیشترین کاربرد محلی را داشتند. در تیره Asteraceae گونه بابونه *Achillea* جهت رفع نفخ، گونه بومادران *Camomilla recutita* جهت رفع دل درد، گونه کاسنی *Cichorium intybus* جهت رفع مشکلات کبدی، گونه بابا آدم جهت رفع مشکلات روماتیسمی، گونه جعفری *Petroselinum crispum* Mill. جهت ضعف و دل درد، گونه کنگر *Gundelia tournefortii* L. جهت پاک کردن روده، گونه گشنیز *Coriandrum sativum* L. به عنوان مسکن و گونه کرفس *Apium graveolens* L. جهت دردهای روماتیسمی بیشترین کاربرد محلی را داشتند. در تیره Rosaceae

صمصام شریعت، ه. ۱۳۸۵. گیاهان دارویی. انتشارات چهار باغ. ۲۱۲ صفحه.

ضیایی، ع. ۱۳۸۱. تاریخچه طب گیاهی. فصلنامه گیاهان دارویی. ۲: ۴۳-۵۲.

قاسمی پیربلوطی، ع. ۱۳۸۹. گیاهان دارویی و معطر (شناخت و بررسی اثرات آنها). انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد. ۵۷۱ صفحه.

قربانی، ع. ۱۳۸۳. بررسی اتنوبوتانی در استان گلستان و مناطق مجاور. پایان نامه کارشناسی ارشد گیاهشناسی. دانشگاه تهران. دانشکده علوم. ۱۲۲ صفحه.

قهرمان، ا. ۱۳۶۹. کورموفیت های ایران، جلد اول. مرکز نشر دانشگاه تهران، ۳۵۰ صفحه.

قهرمان، ا. ۱۳۷۲. کورموفیت های ایران، جلد دوم. مرکز نشر دانشگاه تهران، ۸۴۲ صفحه.

قهرمان، ا. ۱۳۷۳. کورموفیت های ایران، جلد چهارم. مرکز نشر دانشگاه تهران، ۶۱۸ صفحه.

قهرمان، ا. ۱۳۷۳. کورموفیت های ایران، جلد سوم. مرکز نشر دانشگاه تهران، ۷۶۸ صفحه.

قهرمان، الف. ۱۳۸۱-۱۳۵۴. فلور رنگی ایران. جلد ۲۳-۱. انتشارات موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع بخش گیاهشناسی.

گنجی، ح و م. گنجی. ۱۳۸۲. آمار کاربردی (ترجمه). ناشر ساوالان. ۶۲۰ صفحه.

مبین، ص. ۱۳۵۴. رستنی های ایران. فلور گیاهان آوندی. جلد اول. انتشارات دانشگاه تهران.

مبین، ص. ۱۳۵۸. رستنی های ایران، فلور گیاهان آوندی. جلد دوم. انتشارات دانشگاه تهران.

مظفریان، و. ۱۳۸۳. درختان و درختچه های ایران. انتشارات فرهنگ معاصر. ۹۹۱ صفحه.

میرحیدر، ح. ۱۳۷۲-۱۳۷۳. معارف گیاهی (کاربرد گیاهان در پیشگیری و درمان بیماری). جلد های ۱ تا ۸. چاپ اول، انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی.

نوروزی، م. ۱۳۷۸. گزارش نهایی طرح جمع آوری و شناسایی گیاهان در حال انقراض در استان اصفهان و چهارمحال و بختیاری.

Ghasemi Pirbalouti, A. 2009. Medicinal plants used in Chaharmahal and Bakhtyari districts, Iran. *Herba Polonica.*, 55: 69-75.

Ghasemi Pirbalouti, A., Momeni, M. and Bahmani, M. 2013. Ethnobotanical study of medicinal plants

سویی می تواند در نتیجه عدم اطلاع درست از عوارض آن ها در قالب یک فرهنگ غلط نسل به نسل منتقل شده باشد که نیازمند مطالعه بیشتر و اصلاح آن ها می باشد.

۵. منابع

اسدی، م.، معصومی، ع.، خاتم ساز، م.، مظفریان، و.، ۱۳۸۷- ۱۳۶۷. فلور ایران. شماره های ۵۹-۱. انتشارات انتشارات موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع.

ایران منش، م.، نجفی، ش.، یوسفی، مهدی. ۱۳۸۹. اتنوبوتانی منطقه سیستان. مجله داروهای گیاهی. ۲: ۶۸-۶۱.

باقری، ا. ۱۳۸۴. بررسی رویکرد زنان شهر اصفهان در استفاده از طب گیاهی. فصلنامه گیاهان دارویی. ۴: ۹۳-۸۱.

خدادادی، ع. ۱۳۷۶. بررسی گیاهان دارویی متداول در درمان سنتی در گنبد کاوس. پایان نامه داروسازی دانشگاه علوم پزشکی تهران، ۷۸ صفحه.

دوازده امامی، س. ۱۳۸۲. کاربردهای گیاهان دارویی. انتشارات نصح. ۱۱۳ صفحه.

دولتخواهی، م.، یوسفی، م.، باقرنژاد، ج.، دولتخواهی، ع.، ۱۳۸۹. مطالعه مقدماتی گونه های گیاهی دارویی شهرستان کازرون در استان فارس. مجله داروهای گیاهی. ۳: ۵۶-۴۷.

دینی، م.، ۱۳۸۴. اسامی علمی گیاهان دارویی مورد استفاده در طب سنتی. انتشارات موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع بخش گیاهشناسی.

زرگری، ع. ۱۳۷۵. گیاهان دارویی. جلد دوم. مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

زرگری، ع. ۱۳۷۵. گیاهان دارویی. جلد سوم. مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

زرگری، ع. ۱۳۷۶. گیاهان دارویی. جلد اول. مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

زرگری، ع. ۱۳۷۶. گیاهان دارویی. جلد چهارم. مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

سجادی، ا.، بتولی، ح.، قنبری، ع. ۱۳۹۰. جمع آوری و بررسی مصارف سنتی منتخبی از گیاهان شهرستان کاشان. مجله طب سنتی اسلام و ایران. ۲: ۳۶-۲۹.

شهرداری مبارکه. ۱۳۷۶. راهنمای شهر مبارکه. سازمان گیوتاشناسی <http://www.mobarakeh.gov.ir>

صالحی، م. ۱۳۸۷. گیاهان دارویی و گیاه درمانی. جلد اول. انتشارات دنیای تغذیه. ۴۰۶ صفحه.

used by Kurd tribe in dehloran and abdanan districts, ilam province, Iran. *African Journal of Traditional, Complementary and Alternative Medicines*, 10: 368-385.

Ghorbani, A. 2005. Studies on pharmaceutical ethnobotany in the region of Turkmen Sahra, north of Iran. *Journal of Ethnopharmacology.*, 102: 58-68.

Mosaddegh, M., Naghibi, F., Moazzeni, H., Pirani A. and Esmaeili S. 2012. Ethnobotanical survey of herbal remedies traditionally used in Kohghiluyeh va Boyer Ahmad province of Iran. *Journal of Ethnopharmacology.*, 141: 80-95.

Rechinger K. H. *Flora Iranica*. Vol. 1-180, Akademische Druch. V. Verlagsantat, Graz, Austria. 1963-1988; 9368 p.

Archive of SID